

Apie Gailestingą Jėzaus paveikslą raudonosios ir rudąsios okupacijų kryžkelėje

Skirmantė Smilingytė-Žeimiene

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-19105 Vilnius

El. paštas: s.zeimiene@gmail.com

Dievo gailestingumo kultas ir malonėmis garsėjantis *Gailestingą Jėzaus* paveikslas dar neįvesdinti į Lietuvos mokslinę istoriografiją. Tai pirmasis bandymas aptarti paveikslo ir kulto sklaidos pradžią Lietuvoje ir tarp lietuvių. Nagrinėjama *Gailestingą Jėzaus* paveikslo ikonografija, jo kartotės ir perkūriniai. Pristatomos pirmosios Eugenijaus Kazimirovskio paveikslo kopijos įvairiose Lietuvos bažnyčiose. Aiškinamasi, kokios buvo garsiojo atvaizdo gerbimo ir Dievo gailestingumo kulto legitimavimo aplinkybės per pirmąjį paveikslo gyvavimo dešimtmetį. Aptariami XX a. 5 dešimtmetyje išleisti spaudiniai, propaguojantys paveikslą ir maldingumą Gailestingajam Jėzui.

RAKTAŽODŽIAI: *Gailestingą Jėzaus* paveikslas, sovietinė ir nacistinė okupacijos, maldingumas, Lietuva, Vilnius

2011 metus Lietuvos ganytojai paskelbė Dievo Gailestingumo metais. Visoje Lietuvoje tikintieji buvo skatinami atsiverti dieviškajam gailestingumui ir teikti žmogiškąjį. 2011-ieji – *Gailestingą Jėzaus* paveikslo, 1934 m. nutapyto dailininko Eugenijaus Kazimirovskio pagal šv. Faustinos Kovalskos regėjimus ir saugomo Vilniaus Dievo Gailestingumo šventovėje, piligrimystės per Lietuvą ir lietuvių diasporas metai. Garsiojo atvaizdo kelionė prasidėjo Vilniaus arkikatedroje paveikslo fotokopijų ant drobės šventinimu. Jos pasklido iki atokiausių parapijų, buvo iškilmingai sutinkamos, pagerbiamos, prie jų meldžiamasi. Kiek jaudino, ar tuo pačiu plūstelėjusi visokiausių paveikslo kopijų gausa trivialumu nenuinfluos pagarbos akto. Be to, 2011 m. naujų brandžių dailės kūrinių *Gailestingą Jėzaus* tema, kaip, beje, ir paskutiniaisiais dešimtmečiais, bažnyčiose radosi itin nedaug. Vis dėlto pasibaigus šventiniams metams galima teigti, kad per juos Lietuvoje pagaliau visuotinai įsitvirtino autentiškame paveiksle iškylantis *Gailestingą Jėzaus* pavidalas. Ir ne tik tarp tikinčiųjų: paveikslas ar jo vaizdinė „citata“ šventinių metų emblemoje-plakate aktyviai eksponuotas viešojoje erdvėje, žiniasklaidoje, todėl tapo visuomenės atpažįstamu. Gali kilti pagrįstas klausimas: negi plačiausiai pasaulyje Vilniaus ir Lietuvos vardą išgarsinęs paveikslas, nutapytas Vilniuje ir pagerbtas čia atskira bažnytėle, savo tėvynėje lig šiol buvo nežinomas? Be abejo, žinotas, tačiau visuotine savastimi jis tapo praėjusiais metais. Dėl aktyvios propagandos ir dėl to, kad E. Kazimirovskio (1873–1939) paveikslas (1 pav.) kurį laiką buvo neprieinamas, kaip ir visuose katalikiškuose kraštuose, mūsų šalyje vėlyvuojų sovietmečiu ir Antrosios Nepriklausomybės metais sėkmingai paplito ir kitas *Gailestingą Jėzaus* atvaizdas, II pasaulinio karo metais sukurtas Adolfo Hyllos Krokuvoje (2 pav.). Reikėtų pastebėti, kad nemažai žmonių jų neskiria ir mano, jog egzistuoja tik vienas garsus paveikslas. Vis dėlto vilniško ir krovušiško paveikslų ikonografija yra kiek kitaip niuansuota. Dabar jie abu atstovauja Gailestingą Jėzaus įvaizdžiui. Religinėje dailėje jau klostosi savita ikonografinė *Gailestingą Jėzaus* tradicija, kurioje aiškiai atskami du minėti provaizdžiai ir kartu randasi samplaikinio pobūdžio kūrinių.

Būtina pažymėti, kad E. Kazimirovskio paveikslo kelias į tikinčiuosius buvo netolygus, trūkinėjantis. Labai apytikriai galima išskirti tokius *Gailestingą Jėzaus* kulto Lietuvoje etapus: neviečas – pirmieji paveikslo egzistavimo metai; pakilimo – XX a. 5 dešimtmetis: sovietų ir nacių okupacijos; atoslūgio – sovietinės stagnacijos metai; atgimimo – XX a.

9 dešimtmetis – pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis; klestėjimo – dabartinis periodas, kurio atskaitos slenksčiu reikėtų laikyti 2000-uosius metus, kai buvo kanonizuota sesuo Faustina Kovalska. Tačiau kulto sklaidos procesas ryškiai plėstis ėmė 2004–2005 metais, kai Vilniuje buvo įsteigta Dievo Gailestingumo šventovė ir išleistas šv. Faustinos dienoraštis¹.

Šiuo straipsniu mėginama aptarti *Gailestingąjį Jėzų* paveikslą ir kulto sklaidos pradžią Lietuvoje – laikotarpį, kada dar nežinotas kroatų paveikslas.

Gailestingąjį Jėzų paveikslas. Ištakos

Paveikslo sukūrimo aplinkybės, ikonografija ir teologinė atspirtis atsiskleidžia šv. Faustinos Kovalskos (*Helena Kowalska*, 1905–1938) dienoraštyje ir jos dvasios tėvo palaimintojo kun. Mykolo Sopočkos (*Michał Sopoćko*, 1888–1975) liudijimuose bei publikacijose². Šv. Faustina – mistikė, patyrusi daugkartinius regėjimus, kurie tapo *Gailestingąjį Jėzų* paveikslo atsiradimo ir jo prasmės pagrindu. Savo dienoraštyje ties 1931 m. vasario 22 d. žyma Dievo Motinos Gailestingumo vienuolijos sesuo Faustina rašė: *Vakare, kai buvau celėje, išvydau Viešpatį Jėzų, vilkintį baltu drabužiu. Viena ranka pakelta palaiminimui, kita lietė drabužį ant krūtinės. Iš drabužio, prasiverusio ant krūtinės, ėjo du dideli spinduliai, vienas raudonas, o kitas baltas. <...> Po akimirkos man Jėzus pasakė: Nutapyk paveikslą pagal piešinį, kurį matai, su užrašu: Jėzau, pasitikiu tavimi (Dn 47)*. Šis apreiškimas, kuriame Išganytojas sesei Faustinai paskyrė paveikslo nutapymo ir Dievo Gailestingumo šventės įvedimo misiją,

1 Kowalska 2005. Antrasis *Dienoraščio* leidimas lietuvių k. pasirodė 2007 m. Raštijoje įsigalėjo dienoraščio santrumpa Dn, kuri naudojama ir šiame straipsnyje.

2 Pirmoji kun. M. Sopočkos publikacija, kurioje remiantis Šv. Rašto citatomis teologiškai kaip aukščiausia visagalybės apraška grindžiamas Dievo gailestingumas ir kartu aptariama jo gerbimo praktika, išleista 1936 m. Vilniuje (Sopoćko, 1936). Reikia pastebėti, kad informacija apie paveikslo atsiradimą, paremta seselės Faustinos ir kun. M. Sopočkos liudijimais, sustabdyta į chrestomatinių teiginių lydinį ir kartojama kone visose publikacijose įvairiomis pasaulio kalbomis. Be abejo, čia svarbus mediatoriaus vaidmuo tenka lenkų autoriams, ypač dvasininkams, minėtų šventųjų asmenų biografams ir teologams, studijavusiems Lenkijoje saugojamus pirminius šaltinius. Būtent lenkų tyrinėtojų tekstai platinami verčiant ir kompiliuojant juos. Tai galima pasakyti ir apie tekstus lietuvių kalba, skirtus Dievo Gailestingumo ar *Gailestingąjį Jėzų* temai, kurių svarbiausi įtraukti į straipsnio pabaigoje pateiktą literatūros ir šaltinių sąrašą.

1 pav. E. Kazimirowskis. Paveikslas *Gailestingasis Jėzus*. 1934. Vilniaus Dievo Gailestingumo šventovė (<http://www.gailestingumas.lt/lt/gailestingajo-jezaus-paveikslas/>)

2 pav. A. Hyla. Paveikslas *Gailestingasis Jėzus*. 1944. Krokua, Lagievnikai. Dievo Motinos Gailestingumo seserų vienuolyno koplyčia

įvyko Plocke. Beveik trejus metus sesuo jautė kankinančią pareigą materializuoti įsakmius Jėzaus nurodymus. Bandė pati pavaizduoti matytą atvaizdą, prašė pagelbėti seserijos vyresniąją, dvasios vadovą. Tik tuomet, kai ji buvo perkelta į Vilnių ir jos nuodėmklausiu tapo kun. M. Sopočka, vizija virto kūnu. Nors M. Sopočka tada dar rezervuotai žiūrėjo į Faustinos vizijas ir veikiau smalsaudamas nei tikėdamas jomis³, paprašė savo kaimyną dailininką Eugeniją Kazimirowski nutapyti paveikslą (iš pradžių prašęs paveikslą nutapyti bernardinės dailininkės Pranciškos Wierzbickos, tačiau ši nesutiko). Darbas prasidėjo 1934 m. sausio 2 d. ir tęsėsi iki liepos⁴. Faustina dažnai lankydavosi tapytojo dirbtuvėje. Dailininkas gavo sunkią užduotį vaizdu įkūnyti vienuolės regėjimus: keletą kartų jis turėjo pertapyti paveikslą, o kad geriau perteiktų Išganytojo pozą, jam, apsvilkęs balta alba, pozavo kunigas M. Sopočka. Nors Faustina manė, kad nutapytas Jėzaus atvaizdas nėra toks gražus, kaip jai apsiereiškęs (Dn 313), paveikslą ji aprobavo⁵ ir vėliau vizijose nesyk matė būtent paveiksle užfiksuotą Kristaus pavidalą (Dn 416, 473, 500, 851, 1046, 1565).

Ikonografija

Aliejiniiais dažais ant drobės nutapytas vertikalaus stačiakampio formos paveikslas⁶ vaizduoja Jėzų visu ūgiu, basą, ilgu baltu rūbu, sujuostu per liemenį. Išganytojas tamsiai mėlyname fone lyg eina iš tamsos – kairė koja šiek tiek priekyje. Dešiniuoju delnu, iškeltu ligi peties, jis laimina, o kairiąja ranka praveria rūbo klostę, iš už kurios sklinda į apačią išplatėjantis spindulių pluoštas, sudarytas iš dviejų dalių – raudonos ir balkšvos. Spindulių intensyvumas nuo pusės labai sumažėja. Jau minėta, kad paveikslo ikonografiją koregavo sesuo Kovalska, o detalių aiškinimas grindžiamas Faustinos regėjimais ir juose girdėtais Jėzaus žodžiais. Todėl nagrinėjant paveikslą būtina remtis jos dienoraščiu, kas ir bus daroma. Kita vertus, šis Jėzaus atvaizdas neapartas platesniame katalikiškosios ikonografijos kontekste, todėl jame bus bandoma ieškoti paveiksliui nišų.

Gailestingogo Jėzaus ikonografija, be abejonės, remiasi Švč. Jėzaus Širdies vaizdavimo tradicija, plačiausią sklaidą patyrusia XX a. I pusėje, kai maldingumas Jėzaus Širdžiai buvo pasiekęs savo apogėjų. Reikia turėti omenyje, kad paveikslas sukurtas 1934 m., kai visa Bažnyčia plačiai šventė 1900-ąsias Jėzaus mirties metines, vadinamąjį Jėzaus Širdies jubiliejų. Išganytojo mirties akivaizdoje atsivėrė jo širdies, sklidinios meilės žmonijai, žaizda. Faustinos dienoraštyje daug syk iškylanti Jėzaus Širdis įvardijama gailestingumo šaltiniu: *Šie du spinduliai ištryško iš mano gailestingumo vidaus tada, kai mano mirštanti širdis buvo ietimi atverta ant kryžiaus* (Dn 299). Be to, Jėzaus rankų gestai, kai viena ranka laimina, o kita, praskleisdamas drabužį, rodo savo širdį, tuo laiku buvo įprasti Jėzaus Širdies titulo atvaizdams. Dėl spindulių Išganytojas sakęs: *Šie du spinduliai reiškia kraują ir vandenį – baltas spindulys reiškia vandenį, kuris nuteisina sielas; raudonas spindulys reiškia*

3 Ciereszko *Mykolas Sopočka* 2006: 81.

4 Įprastai literatūroje rašoma, kad iki birželio mėn., tačiau savo 1944 m. rugpjūčio 28 d. laiške Vilniaus arkivyskupijos kurijai kun. M. Sopočka nurodė, kad paveikslas nutapytas 1934 m. sausio–liepos mėn. (*LMAVBRS*. F. 318–29504, L. 2r.).

5 Ciereszko *Žycie i Dzialność...* 2006: 254. Už sutrumpintą kelių iki šios knygos esu dėkinga prof. Aldonai Prašmantaitėi.

6 Jis buvo keletą kartų nukentėjęs, todėl restauruotas ir naujintas. Paskutinį sykį 2003 m. paveikslą restauravusi Edyta Hankowska-Czerwińska, remdamasi lenkų istoriografijoje minimais duomenimis, konservavimo-restauravimo darbų ataskaitoje nurodo, kad šis tapybos kūrinys renovuotas: 1937 m. (Liucijos Balzukevičiūtės), 1941 (?), 1955 ar 1956 (Elenos Šmigelskaitės) ir 1986 m. Hankowska-Czerwińska 2003.

kraują, kuris yra sielų gyvenimas <...> Šie du spinduliai uždengia sielas nuo mano Tėvo pykčio. Laimingas, kas gyvens jų pavėsyje, nes jo nepasieks teisinga Dievo ranka (Dn 299). Kun. M. Sopočka pirmasis nurodė, kad vandens ir kraujo spinduliai simbolizuoja žmogų apvalančius krikšto ir atgailos sakramentus. Iš Jėzaus Širdies trykštantys malonės spinduliai dailės kūriniuose tuomet nebuvo naujiena, ypač dažnai jie vaizduoti šv. Marijos Margaritos Alakok vizijos siužetuose. Spindulių pluoštas Jėzaus ar Marijos (stebuklingojo medalėlio) atvaizduose buvo „perskaitomas“ kaip malonės / malonių ženklas. Lietuvos bažnyčiose būta ne vieno kūrinio, kur iš Atpirkėjo širdies krito spinduliai. Vienas ryškesnių pavyzdžių – Jono Kantiečio Gumowskio vitražas, XX a. 1 dešimtmetyje sukurtas Žagarės bažnyčiai. *Gailestingoją Jėzaus* paveikslo ikonografinės gijos veda ir į senuosius *Penkių Jėzaus žaizdų* atvaizdus, kuriuose iš širdies bei kitų žaizdų srūva kraujo srovė (prisimintini Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios altoriaus ar procesijų altorėlio XVII–XVIII a. pr. paveiksai). Galima ieškoti sąsajų ir su keletu kenčiančio, savo žaizdas rodančio, kylančio iš sarkofago XV–XVI a. Išganytojo atvaizdų tipų, kuriuose yra užrašytos citatos iš psalmių apie Dievo Gailestingumą, ir tie atvaizdai žinomi *Dievo Gailestingumo* pavadinimu⁷.

Pagal sesers Faustinos vizijas aprašomame paveiksle įkūnytas ir Nukryžiuotasis, ir Prisikėlęs Kristus. Apie akių išraišką dienoraštyje rašoma: *Mano žvilgsnis iš šio paveikslo yra toks, kaip žvilgsnis nuo kryžiaus* (Dn 326). Vienuolė sakosi mačiusi *ant kryžiaus baisyuose skausmuose mirštantį Viešpatį Jėzų, ir iš Jėzaus Širdies išėjo tie patys du spinduliai, kokie yra šiame paveiksle* (Dn 414). Iš kitos pusės paveiksle iškyla mistinis Prisikėlusio Kristaus įvaizdis. Jėzus pats regėjimuose reikalavęs, kad Dievo Gailestingumo šventė būtų paskelbta pirmą sekmadienį po Velykų, o būtent tądien skaitoma evangelija apie Prisikėlusio Kristaus pasirodymą ir Atgailos sakramento įsteigimą.

Kunigas Sopočka klausinėjo būsimą šventąją dėl šio, teologiniu ir ikonografiniu aspektais talpaus, paveikslo titulo ir užrašo. Jis norėjęs paveikslo užrašą „Jėzau, pasitikiu Tavimi“ (Dn 47) pakeisti į „Kristus, Gailestingumo karalius“. Tokiu pavadinimu 1937 m. Krokuvėje M. Sopočka lenkų kalba išleido brošiūrėlę, o jos viršelyje reprodukuotam atvaizdai (aprašomojo paveikslo kopijai) tarsi sugestijuotas *Kristaus – gailestingumo karaliaus* pavadinimas⁸. Be to, tuomet publikuotoje, o kiek vėliau – XX a. 5 dešimtmečio pirmaisiais metais – ir lietuvių kalba keliose knygelėse atspausdintoje⁹, Dievo Gailestingumo litanijoje vyravo invocacija: *Jėzau, Karaliau Gailestingumo*. Reikia atminti, kad XX a. 4 dešimtmetyje – Kristaus Karaliaus kulto suklestėjimo laikas. Popiežius Pijus XI savo enciklikose teologiškai pagrindė Kristaus karaliavimo teises ir nurodė jų įsisąmonėjimo visai žmonijai svarbą bei nuo 1926 m. įvedė Kristaus Karaliaus šventę¹⁰. Nors šaukinys *Gailestingumo Karaliau* nuskamba seselės Faustinos dienoraščio pradžioje (Dn 3), o Išganytojas, paklaustas apie paveikslo titulą ir užrašą, yra ištaręs: *Esu Gailestingumo karalius* (Dn 88), vis dėlto jis pakartojo pirmojoje vizijoje ištartus savo žodžius: *Duodu žmonėms indą, su kuriuo turi ateiti malonių prie gailestingumo šaltinio. Šis indas yra paveikslas su užrašu: Jėzau, pasitikiu tavimi* (Dn 327). Jėzus ne kartą Faustinai parodęs, kaip jam skaudu, kad žmonės per menkai juo pasitiki, o juk kelias į Dievo Gailestingumą grįstas besąlygišku pasitikėjimu.

⁷ *Encyklopedia Katolicka* 2008: 1114–1115.

⁸ Knygutės fotografiją žr.: Ciereszko *Mykolas Sopočka* 2006: 160.

⁹ *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* Kaunas 1940: 6–10; 1942: 6–10. 1949 m. išėvijoje tėvų marijonų išleistoje *Novena prašant Dievo gailestingumo* litanijos kreipinys yra: *Gailestingiausias Jėzau* (p. 15–17).

¹⁰ Smilingytė-Žeimienė 2009: 95–100.

Taigi, įsigalėjo regėjimuose nurodytas užrašas¹¹ ir *Gailestingojo Jėzaus* pavadinimas, kartais pakeičiamas *Dievo Gailestingumo* titulu. *Gailestingojo Jėzaus* vaizdinys, vizualizuotas to paties pavadinimo paveikslu, yra sutelktos, nuosaikios išraiškos. Profesionaliam kūrinyje vyrauja konservatyvus „bažnytinis stilius“. Figūros detalės, ypač viršutinėje paveikslų dalyje, nutapytos su atida, šešėliuojant pasteliniiais tonais. Tačiau Jėzaus pavidalas apibendrintas ir gana monumentalus. Todėl nors ir be karališkų atributų, turi Pasaulio valdovo įvaizdžio bruožų. Formalūs motyvai – aureolės nimbas, dešinės rankos gestas artina prie Kristaus, Pasaulio valdovo ikonografinio tipo, o tamsus fonas ir paveikslų apačią apglėbiantys spinduliai teikia užuominą, kad Atpirkėjas eina Žemės rutuliu, skleisdamas gailestingumo šviesą. Juntama pastangos perteikti vyksmo mistiškumą, kuris atsispindi Jėzaus žvilgsnyje. Būtent tiesiai į žiūrovą nukreiptu žvilgsniu, energingesniais figūros judesiais, atidalintais spindulių pluoštais ir fono traktuote skiriasi kitas didžiulio populiarumo sulaukęs, straipsnio pradžioje minėtas, *Gailestingojo Jėzaus* paveikslas. 1944 m. jis nutapytas A. Hyllos, kabo Krokuvoje, Lagievnikuose, Dievo Motinos Gailestingumo seserų vienuolyno koplyčios altoriuje. Šis atvaizdas sukurtas po sesės Faustinos mirties, vadovaujant jos nuodėmklausiu Krokuvoje kun. Juzefui Andraszui SJ. Dėl kitokios interpretacijos¹², anot kun. M. Sopočkos – dėl neliturgiškumo, kūrinys sulaukė stiprios kritikos (autorius vėliau užtapė peizažą fone ir paveikslų apačioje pavaizdavo grindų plyteles). A. Hyla panašaus tipo *Gailestingojo Jėzaus* paveikslų nutapė gerokai per 200. Kilus ginčams dėl šio *Gailestingojo Jėzaus* atvaizdo kanoniškumo, buvo paskelbtas konkursas ir pagal kun. Sopočkos nurodymus 1954 m. nutapytas dar vienas paveikslas¹³. Jį, sukurtą dailininko Ludomiro Slendzinskio, tais pačiais metais kaip teiktiną *Gailestingojo* pirmavaizdį aprobavo Lenkijos bažnyčios vyresnybė, bet šis kūrinys nepaplito (dažniau kartotas tik jo fonas). XX a. 6 dešimtmečio pabaigoje Šv. Oficijos kongregacija uždraudė kultą, kurio ištakos Faustinos regėjimai, ir liepė iš altorių pašalinti pagal juos nutapytus paveikslus. Šitų nurodymų Lenkijoje ne itin paisyta. Komplikuota *Gailestingojo Jėzaus* kulto ir atvaizdų raida pokarinėje Lenkijoje nepatenka į šio straipsnio tyrinėjimo lauką, tik reikėtų pastebėti, kad Lenkijoje ne tik A. Hyllos, bet ir kitų dailininkų mėgta aptariamo titulo paveiksluose Išganytoją vaizduoti pievų, miestų ar interjero fone.

Kelio į viešumą pradžia

1934 m. nutapytas vilniškis paveikslas kuriam laikui liko Rasų gatvėje, kun. M. Sopočkos namuose, paskui beveik slapta perkeltas į tamsoką bernardinų vienuolyno koridorių, kur, kaip teigiama, stovėjo atremtas į sieną. Sesuo Faustina krintosi, kad nevykdomi Kristaus priesakai paveikslą viešai gerbti bažnyčioje ir nesirūpinama įvesti Dievo Gailestingumo šventę pirmąjį sekmadienį po Velykų. Dėl to ji ragino kun. M. Sopočką, kuris rado progą pirmą viešai ekspozicijai: paveikslas, kaip Jėzaus Širdies atvaizdas, per 1935 m. Atvelykį

11 Prie paveikslų kabėjo lentutė su lenkišku šaukiniu: *Jezu, ufam tobie*, o ant paties paveikslų jis buvo užrašytas tik 1986 m. Witko 1993: 24.

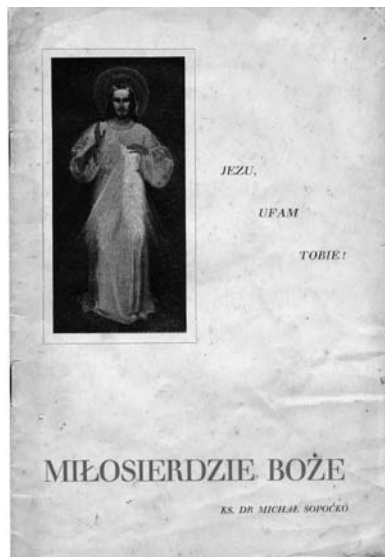
12 Kun. J. Andraszas laisvai interpretavo Faustinos regėjimus, teigė, kad paveikslas *Gailestingasis Jėzus* – tai dieviškasis gydytojas, einąs per pasaulį gydyti sergančiųjų, o iš jo širdies sklindą spinduliai yra lenkų nacionalinių spalvų ir pan. Po karo išleista kun. Andraszo knygelė pateko į Vatikano draudžiamų leidinių sąrašą.

13 Panašių gestų, kaip ir Vilniaus pirmavaizdyje, Išganytojas vaizduojamas interjere: fone uždarytos medinės durys, rėminamos akmens luitų kolonų, paveikslų apačioje – grindų plytelės. Beje, L. Slendzinskis yra nutapęs keletą aptariamojo titulo paveikslų.

jubiliejinių Šventųjų metų užbaigimo proga tris dienas buvo išstatytas Aušros Vartų koplyčios lange. Per iškilmingas pamaldas koplyčioje kun. M. Sopočka pasakė pamokslą apie Dievo Gailestingumą, nutylėdamas paveikslo simbolinę prasmę. Tuokart nepaprašyta arkivyskupo Romualdo Jałbrzykowskio leidimo eksponuoti E. Kazimirowskio kūrinį, vėliau šitai „atsiliepė“ įteisinant paveikslą bei Dievo Gailestingumo kultą¹⁴. Pabuvęs progine dekoracija, paveikslas grįžo į vienuolyno klauzūrą. Kaip laikina dekoracija per Dievo kūno šventės procesijas bernardinų altoriuje jis naudotas 1935-aisiais ir paskesniais metais. Kun. M. Sopočka – Šv. Mykolo bažnyčios rektorius, 1937 m. balandžio 1 d. kreipėsi į arkivyskupą leidimo pakabinti bažnyčioje paveikslą. R. Jałbrzykowski atsakė, kad nenorįs pats spręsti ir pavedęs sudaryti komisiją kurijos kancleriui kanauninkui Adamui Sawickiui¹⁵. Komisijai apžiūrėjus ir teigiamai įvertinus kūrinį, arkivyskupas leido jį pašventinti ir eksponuoti su sąlyga, kad nebūtų pagarsinta jo kilmė. *Gailestingoji Jėzaus* paveikslas balandžio 3 d. pašventintas ir pakabintas Šv. Mykolo bažnyčios presbiterijoje epistolos pusėje šalia didžiojo altoriaus¹⁶.

Sklaida. Leidiniai ir paveikslo kartotės

Plačiau pamaldumą *Dievo Gailestingumui* ir pagarbą *Gailestingoji Jėzaus* atvaizdui skatino leidiniai. Juose publikuotos paveikslo reprodukcijos tapo itin svarbia jo sklaidos priemone. Pirmoji publikacija su paveikslo reprodukcija – jau minėta 1936 m. Vilniuje pasirodžiusi kun. M. Sopočkos teologinė-praktinė studija lenkų kalba „Dievo Gailestingumas“ (tais metais tokiu pačiu pavadinimu kunigas išspausdino straipsnį leidinyje *Wiadomości Archidiecezji Wileńskiej*). Joje Šv. Raštu ir Bažnyčios mokytojų veikalais grindžiamas mokymas apie Dievo Gailestingumą ir argumentuojama, kodėl analogiško titulo šventę derėtų švęsti per Atvelykį¹⁷. Apie sesers Faustinos vizijas ir paveikslą knygelėje nėra nė žodžio, tačiau viršelio kompozicijoje vyrauja kelių spalvų E. Kazimirowskio paveikslo reprodukcija su išryškintais rausvos ir gelsvos spalvų spinduliais, o šalia Jėzaus atvaizdo tarsi skanduoatė trimis laiptuotomis pakopomis užrašytas šaukinys: „JEZU, UFAM TOBIE!“ (3 pav.). M. Sopočka leidinuką platino tarp Lenkijos vyskupų, vildamasis, kad greitai laiku Dievo Gailestingumo kultas ir šventė bus Bažnyčios vyresnybės įteisinti. 1937 m. Vilniaus ir Lenkijos periodikoje kunigas paskelbė keletą straipsnių apie Dievo Gailestingumo idėją liturgijoje. Negavęs arkivyskupo R. Jałbrzykowskio sutikimo išleisti devocinius paveikslėlius su aptariamu atvaizdu ir maldomis¹⁸, kurias

3 pav. Pirmasis leidinys, skirtas Dievo Gailestingumui. M. Sopočka. *Miłosierdzie Boże: (studjum teologiczno-praktyczne)*. Vilnius, 1936

¹⁴ Ciereszko *Życie i Działalność...* 2006: 259, 279.

¹⁵ Kun. M. Sopočka 1944 m. rugpjūčio 28 d. laiškas Vilniaus arkivyskupijos kurijai. *LMAVB RS. F. 318–29504, L. 2r.*

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Sopočka 1936: 17–18.

¹⁸ Ciereszko *Życie i Działalność...* 2006: 267. Arkivyskupas užėmė atsargią poziciją, manė, kad bet kokia veikla, inspiuruota seselės Faustinos vizijų, dar per ankstyva. Galima sakyti, jis nei draudė, nei skatino Dievo Gailestingumo kultą.

4 pav. Devocinis paveikslėlis su L. Balzukevičiūtės paveikslo reprodukcija. Krokova, 1937. LNMB

Faustinai padiktavęs pats Išganytojas – vainikėliu, novena ir litanija, kun. M. Sopočka tai padarė nuvykęs į Krokuvą. Buvo gautas Krokuvos metropolijos kurijos leidimas, ir 1937 m. spalį Juzefas Cebulskis išleido nedidukę brošiūrėlę *Chrystus – Król Miłosierdzia!* Tas nedidelis maldynėlis su *Gailestingojo Jėzaus* paveikslu ir su maldomis (regis, būta ir tik vieno lapo paveikslėlių, 4 pav.) įsidėmėtinas keletu aspektų: kaip pirmoji svarbiausių maldų Dievo Gailestingumui publikacija, kaip pirmas spalvotas aptariamo titulo paveikslėlis ir kaip pirmosios E. Kazimirovskio paveikslo kopijos reprodukcija. Mat viršelyje atspausdintas Liucijos Balzukevičiūtės (1887–1976) nutapytas paveikslas¹⁹, nuo pirmavaizdžio jis skiriasi rupesne tapysena, Jėzaus žvilgsnio išraiška bei aureole, kurios spindulių siluetas primena kryžių. Būtent kryžiaus pavidalo aureolė vėliau ne kartą įvairiai interpretuota aptariamo titulo atvaizduose: ji išryškėja nenustatyto dailininko XX a. [5 deš. pr.] paveiksle, saugomame Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje ir Elenos Römerytės (*Helena Römerówna*, 1860–1946) Vilniuje 1940 m. nutapytame paveiksle, dabar kabančiame Karkaziškės bažnyčioje (5 pav.).

Reikia atkreipti dėmesį, kad kitaip nei dažnai teigiama, ir pirmasis leidinys, ir minėtos brošiūrėlės-paveikslėliai su maldomis nebuvo iškart išgraibstyti ir akceptuoti dvasininkų ar tikinčiųjų (t. y. pastebėjęs ir M. Sopočkos biografas H. Ciereszko). M. Sopočka turėjo nusipirkti didžiąją dalį brošiūrėlių tiražo²⁰ ir, kaip pats rašė, 1939 m. į Vilnių iš Krokuvos parsigabeno daug *paveikslėlių su novenomis*²¹. Tik nuo tų metų galima kalbėti apie platesnį paveikslo ir Dievo Gailestingumo pamaldumo atgarsį (tais metais imtasi Dievo Gailestingumo bažnyčios Vilniuje statybos reikalų), o akivaizdūs kulto ženklai fiksuotini nuo 1940 metų.

Be abejonės, tai, kad paveikslas populiarėjo, didžiulės įtakos turėjo politinė padėtis. 1939 m. rugsėjį Lenkiją okupavo nacių ir sovietų kariuomenės. Spalio mėnesį Vilnius sugrąžintas Lietuvai. Vietos lenkai išgyveno nepasitenkinimo, nusivylimo ir netikrumo dramą. *Gailestingojo Jėzaus* atvaizdas su trykstančiais raudonais ir baltais spinduliais įgavo naują prasmę. 1940 m. Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą ir įdiegė naują, lietuviams ir lenkams prievartinę santvarką, persmelktą ateizmo ir griaunančią moralines vertybes. Priešiškumas tarp lenkų ir lietuvių Vilniuje tuomet buvo gyvas, tačiau ir vieni, ir kiti meldėsi už išlikimą, laisvę ir Tėvynę: vieni – už Lietuvą, kiti – už Lenkiją. 1941 m. areštai, tremtys sukrėtė visus gyventojus, pasmerkė gyventi nuolatinėje baimėje. Įtampa visuomenėje nesumenko,

19 Teigiama, kad šitą kopiją L. Balzukevičiūtė nutapė po to, kai 1937 m. ji renovavo pirmąkart apgadintą E. Kazimirovskio paveikslą (Szalkowska 2006: 29). Kartotė buvusi skirta Vilniaus redemptoriams, o vėliau išvežta į Krokuvą (Kowalska 2005: 458). Dar minima, kad L. Balzukevičiūtės nutapytą kopiją kun. M. Sopočka 1940 m. padovanojęs Dievo Motinos gailestingumo seserų kopyčiai Vilniuje (Siepak 2011: 5). Po II pasaulinio karo dailininkė Lenkijoje taip pat yra nutapiusi *Gailestingojo Jėzaus* paveikslų, tik jie labiau nutolę nuo vilniško pirmavaizdžio, pvz., Zamostės Šv. Kotrynos bažnyčios paveiksle fonas toks, kaip L. Slendzinskio atvaizduose.

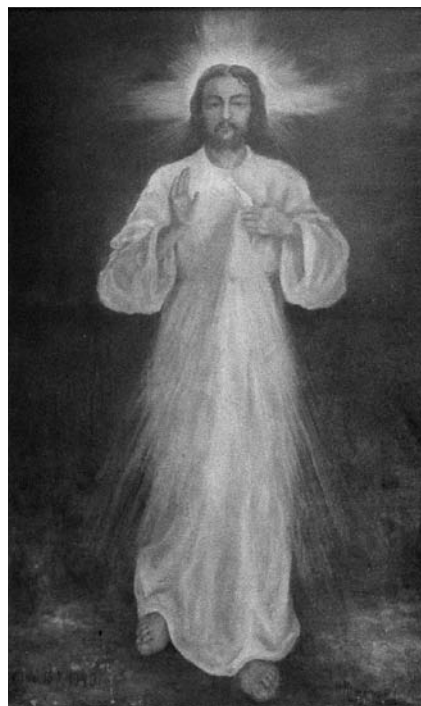
20 Ten pat: 269.

21 Kun. M. Sopočkos 1944 m. rugpjūčio 28 d. laiškas Vilniaus arkivyskupijos kurijai. *LMAVB RS. F. 318–29504, L. 2r.*

kai šalį okupavo Hitlerio armija, kai užklupo karo baisumai ir nepritekliai. Be to, matydami pasaulio galingųjų kovą, patyrę raudonų ir rudų okupantų prievartą, žmonės nujautė, kad pasibaigus karui nepavyks grįžti į Nepriklausomybės vėžes. Griūnantis įprastas gyvenimas ir niūri ateities perspektyva žlugdė dvasią. Garsėjant žinia apie *Gailestingojo Jėzaus* paveikslą, vis daugiau žmonių išsigelbėjimo viltį ėmė sieti su pažadu, kad Išganytojas apsaugos miestus ir namus, kuriuose bus *Gailestingojo* paveikslas, *kad ta siela, kuri garbins šį paveikslą, nepražus. Taip pat pažadu jau čia, Žemėje, pergale prieš priešus, o ypač mirties valandą* (Dn 48).

1940 m. stipriai suaktyvėjo tikinčiųjų pagarba Šv. Mykolo bažnyčioje kabančiam paveiksliui – nuolat melstasi prie jo ir degintos žvakės, atsirado votų. Užvaldžius sovietams, kun. M. Sopočka atsidėjo Dievo Gailestingumo apaštalavimui. Su šia misija, pamokslais 1940 m. vasarą jis lankėsi Trakuose, Nemenčinėje, Paluknyje, Maišiagaloje, Eišiškėse, Merkinėje, Alytuje, Žiežmariuose ir kitur. Dievo Gailestingumo idėja sklido greitai, o su ja gausėjo ir garsiojo atvaizdo kopijų. Minėtas E. Römerytės kūrinys Karkažiškėje autorės datuotas 1940 m. spalio 15 d. Žinoma, kad 1940 m. Vadžgirio dvarininkas Antanas Silvestravičius savo jubiliejaus proga užsakęs V. (Vladui?) Miškiniui E. Kazimirovskio paveikslo kopiją ir padovanojęs ją vietos bažnyčiai²². Be to, 1940 m. kun. M. Sopočkai pavyko Vilniuje Juozapo Zavadskio spaustuvėje išleisti antrąją brošiūrėlę (~11 × 7, 16 lapų) su Dievo Gailestingumo novena, litanija ir vainikėliu²³. Jos viršelyje (6 pav.) atsidūrė originalas, pakoreguotas retušo (ar dar viena kopija?): padaryta dviejų pakopų aureolė, pastambinta Jėzaus figūra, akcentuota spindulių apačia.

Karo suirutės akivaizdoje Dievo Gailestingumo kultui spartėti ypač padėjo fotografo Michalo Nowickio Vilniuje gamintos įvairių dydžių paveikslo fotografijos. Daugiausia išliko nedidelių nuotraukų-paveikslėlių (maždaug 8 × 4) su paveikslo invokacija lietuvių ar lenkų kalbomis, priskirtinų M. Nowickio produkcijai²⁴. Fotografas prekiaavo ir įrėmintomis²⁵, ir spalvotomis (paspalvintomis?) paveikslo nuotraukomis. Tokia „spalvota“ nuotrauka

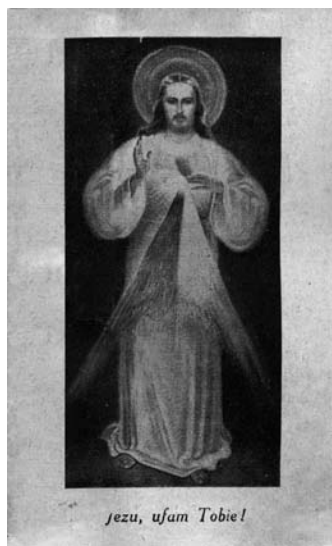
5 pav. E. Römerytė. Paveikslas *Gailestingasis Jėzus*. 1940. Karkažiškės bažnyčia. S. Maslauskaitės nuotr.

²² Stoškus 2006: 269. Monsinoras Juozapas Dobilaitis atmena, kad II pasaulinio karo metais įrėmintas paveikslas jau kabojęs vyrų pusėje ant sienos netoli presbiterijos (J. Dobilaičio informacija, 2012 04 12).

²³ *Jezu, ufam tobie!* 1940.

²⁴ Jų yra Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir kitur. Vienos nuotraukėlės reverse yra užrašyta data: „1944. XII“ (LNM PA 3513).

²⁵ Tikėtina, kad viena tokių fotografijų su lietuvišku paveikslo užrašu, įrėmintą juoduose rėmeluose, saugoma Rozalimo bažnyčios zakristijoje. Ji apkaišyta balto kaspino *raukinukų* apvadu ir priklijuota ant azūrinio audeklu aptraukto pagrindo. Užrašas kitoje pusėje leidžia spėti, kad ši devocionalija galbūt priklausė Rozalimo vaistininkui Januškevičiui, 1941 m. tremtiniui.

6 pav. Brošiūros-maldynėlio *Jezu, ufam tobie!* viršelis. Vilnius, 1940

7 pav. M. Nowickio (?) „spalvota“ *Gailestingą Jėzų* fotografija. 1940–1944. LNMB RS

(7 pav.)²⁶, kartu su kitais spaustuvinio būdu pagamintais paveikslėliais²⁷ ir net tapybos kūrniais (pvz., Zigmo Petravičiaus 1944 m. kopija Vaiguvos bažnyčioje), sudaro didoką grupę paveikslų kartočių, kuriose šviesusis spindulių ruožas yra geltonas arba gelsvas. Tai implikuoja klausimą *kodėl*, į kurį šiuo metu dar negalima tiksliai atsakyti. Tik vargu, ar šį geltonos spalvos pasirinkimą pakaktų „nurašyti“ atsitiktinumui, nežinojimui ar ribotoms techninėms galimybėms. (Stokbridžo tėvai marijonai 1946 m. ir 1953 m. yra išleidę ne vieną skirtingos meninės išraiškos aptariamo titulo devotionaliją su aiškiai geltonu spindulių pluoštu).

Teigiama, kad fotografijų-paveikslėlių M. Nowickis per II pasaulinį karą atspaudė apie 100 000 ir kad nemažą jų dalį sudarė paveikslėliai su lietuvišku paveikslų šaukiniu. Tekstas lietuvių kalba ant nuotraukų atsiradęs todėl, kad būta paklausos, o nuotraukėlės su tekstu vokiečių kalba taip ir nerado savo pirkėjo²⁸. Šita vienu sakiniu lenkų tyrinėtojų pasakyta pastaba – kone vienintelė nuoroda į kylantį lietuvių maldingumą *Gailestingajam Jėzui*. Kun. H. Ciereszko probėgšmais dar nurodė, kad Vilniaus arkivyskupiją karo metais valdęs vyskupas Mečislovas Reinys domėjosi kultu ir 1942 m. gegužės 29 d. aprobavo Dievo Gailestingumo vainikėlio tekstą lietuvių kalba (mokslininko knygoje, išleistoje lietuvių kalba, publikuotas mašinraščio su vainikėliu kopija)²⁹. Apskritai lenkų autoriai pripažindami, kad Dievo Gailestingumo kultas tapo vienu *internacionaliausiu* mūsų laikų maldingumo pavidalu, vertina jį kaip ypatingą lenkybės substanciją. Tai gal neginčytina, bet preparuoti vien lenkišką liniją – neobjektyvu. Negalima apeiti fakto, kad aptariamo kulto pradžioje lietuviškasis dėmuo buvo sodrus. Pirmiausia – dėl daugumos įvykių lokalizacijos. Juk ir milžiniškas M. Nowickio fotografijų (ir jų perfotografuotų buitinėmis sąlygomis) kiekis šeiminkus rado būtent Lietuvoje. Dievo Gailestingumą XX a. 5 dešimtmečio pradžioje apaštalo ne tik kun. M. Sopočka, juolab, kad 1942–1944 m. vengdamas

26 Nuotrauka saugoma bibliografo Vytauto Steponaičio religinių paveikslėlių rinkinyje (LNMB RS. F. 25).

27 Gana daug spalvotų, analogiškų, su dideliu rastru, niveliuotos meninės išraiškos paveikslukų išlikę muziejuose (LNM PA 5037, PA 3496, PA 6653), bibliotekose (pvz., VUB RS. F. 18–6409). Atrodo, kad jie spausdinti Lietuvoje galbūt XX a. 5 dešimtmetyje. Kai kurių paveikslėlių apačioje rašaliniu spaudu užrašytas lietuviškas paveikslų šaukinys. Vieno reverse yra Vytauto Didžiojo bažnyčios rektoriaus antspaudas.

28 Ciereszko *Życie i Działalność...* 2006: 329–330.

29 Ciereszko *Życie i Działalność...* 2006: 339; Ciereszko *Mykolas Sopočka* 2006: 4, 153.

arešto slapstėsi Juodšiliuose. Deja, jau primiršta (ir nėra jokių tyrinėjimų), kas ir kokį indėlį konkrečiai įnešė skleidamas kultą visose Lietuvos vyskupijose, bet akivaizdu, kad būta gana galingos propagandos. Materialus jos palikimas – leidinukai lietuvių kalba su *Gailestingąjo Jėzaus* nuotraukomis ir tapytos paveikslų kopijos, II pasaulinio karo metais iškilę įvairių Lietuvos vietovių šventovėse. [1940–1942 m.] pasirodė mažiausiai trys lietuviškos knygutės-maldynėlio *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* laidos (8, 9 pav.)³⁰. Brošiūrėlių laidos skiriasi aprobavimo data, keliais teksto, jo išdėstymo ir šriftų variantais, tačiau jos į lietuviškąją bibliografiją dar neįtrauktos. Maldynėlių dydis beveik toks pat kaip Vilniuje 1940 m. išleistų, tik apimtis kiek didesnė (22 ir 23 lapų). Turinys irgi panašus: Dievo Gailestingumo vainikėlis, litanija, maldelė ir novena. Tačiau tai nėra vilniškės brošiūros vertimas, litanijos versija visai kitokia. Platesnis ir įvadinis skirsnis, svarbus paveikslas ir kulto sklaidai. Čia trumpai Šv. Rašto citatomis ir liturgijoje naudojamais kreipiniais primenamas Dievo gailestingumas ir sakoma: *Mūsų laikais pamaldumas į Dievo gailestingumą ima labiau reikštis ir žmonių mase. Jau yra nupieštas Dievo gailestingumo paveikslas ir vartojama gražių praktikų.* Toliau nusakomas viršelyje reprodukuojamo paveikslas turinys, simbolika, nurodami privačiuose regėjimuose duoti Jėzaus pažadai apsaugoti ir išgelbėti gerbiančius *Gailestingąjo Jėzaus* paveikslą. Leidimą spausdinti šiuos maldynėlius išdavė Kauno arkivyskupijos kurija – cenzorius prelatas Stanislovas Jokūbauskis ir generalinis vikaras Kazimieras Šaulys. Kontrafakcinį knygelėlių pobūdį leidžia nuspėti aprobatos data ir numeracija: vieni leidiniai datuoti 1940 m. spalio 27–28 d. ir turi Nr. 857, kitų data – 1942 m. spalio 27–28 d., o aprobatos skaičius irgi keistai panašus į pirmosios – Nr. 1857. Šią sutapimų mįslę dar reikės įminti.

II pasaulinio karo metais išleistas ir keturpusis devocinis paveikslėlis (12,4 × 8,4) su *Gailestingąjo* paveikslu ir Marijos Pagalbos atvaizdais, Dievo Gailestingumo vainikėliu, malda ir paveikslu aprašu. Jis neturi jokių leidybinių duomenų, bet karo metų bibliografija teigia, jog paveikslėlius 1941 m. Marijampolėje atspaudė „Šešupės“ spaustuve³¹. Skirtingi juose spausdinamo ir Kauno arkivyskupijos bei vysk. M. Reinio aprobuoti vainikėlio tekstai rodo

8 pav. Brošiūros-maldynėlio *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* viršelis. Kaunas, 1940

9 pav. Brošiūros-maldynėlio *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* viršelis. Kaunas, 1942

30 *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* 1940; *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* 1942 (dvi laidos).

31 *Bibliografijos žinios* 1942 3–4: 89.

10 pav. Devocinis paveikslėlis. Marijampolė, 1941. LNMB RS

aptariamo maldingumo tradicijos tapsmą, dėl komunikaciją ribojančių karo sąlygų įgavusį stichišką pobūdį. Paveikslėlis įdomus atvaizdų duetu. Kodėl germaniškuose kraštuose labai gerbiamas Luko Cranacho vyresn. paveikslas, vadinamasis Passau Marijos Pagalba, iškilo šalia *Gailėstingąjo Jėzaus* (10 pav.)? Kur kas suprantamesnis būtų buvęs Aušros vartų Gailėstingumo Dievo Motinos ar kito Lietuvoje populiarus atvaizdas pasirinkimas. Gal tikėtasi lengviau gauti užkariautojų cenzūros leidimą?

Pradinė tyrinėjimų stadija palieka daug klausimų. Viena akivaizdu: pirmieji lietuviški leidiniai su *Gailė-*

tingąjo Jėzaus atvaizdu buvo orientuoti į eilinį tikintįjį, kad per maldingumo praktiką guostų ir suteiktų viltį. Paprasta paveikslėlio su Passau maloninguoju atvaizdu intencija: „Šaukiames Dievo gailėstingumo, kad nežūtume“ apnuogina dramatišką tos devocinės produkcijos radimosi ir naudojimo realybę. Vieno paveikslėlio „veikimą“ prisimena anoniminis anų baisių laikų liudininkas: *Šio paveikslėlio mažutė kopija į mūsų namus pateko 1944 m. vasarą. Jį parnešė mano teta pasitraukusi iš apšaudomo ir bombarduojamo Vilkaviškio. Atsimenu jos pasakojimą, kad žmonės nuo bombų ir sviedinių slėpėsi Katedroje, kurios sienos drebėjo nuo sproginų, o jie giedojo „Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė“. Tada buvo platinamas šis paveikslėlis ir meldžiamasi Gailėstingajam Jėzui, prašant pagalbos ir apsaugos nuo karo nelaimių. Buvo tikima, kieno namuose yra paveikslėlis, į juos nepataikys joks sviedinys. O jis man, mažam vaikui, labai patiko, nors dar nesuvokiau tikrosios jo prasmės. Atsiveręs mamos maldaknygę, dažnai į jį pasižiūrėdavau ir vaikiškai vadinau: paveikslėliuku nuo bombų*³².

Kiek žmonių karo metais atpažindavo paveikslą ir mokėjo jį iššifruoti, dar sunku pasakyti, bet per kelerius metus paveikslas reprodukcijomis ir kopijomis apkeliavo ilgą maršrutą. Jis žinotas toje parapijoje, kurios bažnyčioje atsirado jo kopija. Be abejo, Vilnius ir jo apylinkės buvo kulto epicentras, čia dažniau bažnyčiose galima pamatyti karo metais nutapytą kopiją. Kitur Lietuvoje egzistavo atskiri kulto sklaidos židiniai, jų daugėjo artėjant frontui. Galbūt vienuolijos tapdavo paveikslų kartočių užsakovais:antai, *Gailėstingąjo Jėzaus* paveikslais pasipuošė Vaiguvo ir Kretingos bažnyčios. Pastarajai paveikslą (11 pav.) apie 1943 m. nutapė Kretingos pranciškonų gimnazijos mokytojas dailininkas Fabijonas Šulcas (1898–1984). Muzikologas Edmundas Gedgaudas mena karo metais šią kopiją pagarbiai kabėjus presbiterijoje. Dievo gailėstingumui Kretingos apylinkėse melstasi uoliai – panašiu laiku dar vieną kopiją nutapė kitas Kretingos gimnazijos mokytojas Juozas Gedgaudas, kaip mano jo sūnus, Padvarių pranciškonėms³³. F. Šulco paveikslas neprofesionaliai panaujintas, bet vis tiek galima atsekti jo pirmavaizdį – greičiausiai vieną nelabai geros kokybės nuotraukėlę. Dailininkai, dažniausiai nematę originalo, karo metais tapė *Gailėstingąjo Jėzaus* atvaizdus, naudodamiesi tokiais vargingais vizualiniais šaltiniais, kurie iliustruoja

32 Prieiga per internetą: <http://www.pilviskiai.lt/publ/39-1-0-648>

33 Edmundo Gedgaudo informacija, 2011 10 05.

ši straipsnį (3, 4, 6–10 pav.). Kita vertus, ekstremaliomis deficito sąlygomis medžiagos tapybai praktiškai buvo neprieinamos, ypač provincijoje. Grėsmingai artėjant frontui ir sovietams, kopijos, kurioms teikta mistiško skydo nuo karo nelaimių galia, turėjo atsirasti greitai ir laiko kūrinį tobulinimui nelikdavo. Dėl to kentėjo meninė vertė. Kai kurie iš jų po karo pašalinti iš bažnyčių (būta gi ir draudimo eksponuoti aptariamą atvaizdą), todėl ne viena kopija atsidūrė bažnyčios pagalbinėse patalpose (pvz., Rokiškio) ar visai išnyko. Kretingiškis F. Šulco paveikslas tam tikra prasme atkartojo *Gailestingąjį Jėzų* paveikslo istoriją: sovietmečiu išmestas iš bažnyčios, parapijietės Ramutės Kisielienės perduotas saugoti pamaldiems žmonėms, o vėliau kun. Kazimiero Rimkaus OFM Cap. priglautas Kantaučių bažnytelėje³⁴. Ten yra iki šiol ir gal pargrįš.

Aprobacijos reikalai

Arkivyskupas R. Jałbrzykowski rezervuotai žiūrėjo į kun. M. Sopočkos³⁵ prašymus įvesti Dievo Gailestingumo šventę ir tuo reikalu nesikreipė, kaip kunigo prašyta, nei į Lenkijos vyskupas, nei į Šv. Sostą. M. Sopočka pats bandė pasiekti tikslą – 1939 m. kulto įteisinimo intencija vyko į Vatikaną, 1940 m. išsiuntinėjo vyskupams savo traktatą *De Misericordia Dei deque eiusdem festo instituendo*. Tačiau oficialiai negavus palaikymo iš vietos ordinaro, jo iniciatyvos nedavė apčiuopiamų rezultatų.

1940 m. Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje kilus stipriai paveikslo adoravimo bangai (maldos, votai, žvakės), arkivyskupas mėgino apmąšinti šį chaotišką reiškinį. Įsakė perkelti paveikslą iš presbiterijos ant šoninės bažnyčios sienos ir paliepė nuimti votus. Perkeliant paveikslą jis buvo apgadintas. R. Jałbrzykowski sudarė dar vieną komisiją ištirti, ar paveikslo turinys atitinka Bažnyčios mokymą, ar jis pakankamai meniškas ir kokio pobūdžio jo pažeidimai. 1941 m. gegužės 27 d. komisija paveikslą įvertino kaip brandų šiuolaikinės religinės dailės kūrinį³⁶. Vis dėlto puoselėti maldingumą Dievo Gailestingumui ir gerbti paveikslą tebebuvo galima tik privačiai, aprobatos viešam kultui neduota. Negatyvų antspaudą šiam maldingumui uždėjo perdėtas paveikslo politizavimas ir fetišizavimas. Jo nuotraukėlės ar paveikslukai įgaudavo ir talismano funkciją, nešioti prie kūno ir pan. Tokios religingumo anomalijos kėlė nemažai sąmyšio, nepasitenkinimo. Kun. M. Sopočka po karo atsiribojo nuo to. Kauno arkivyskupo Juozapo Skvirecko nurodymu 1943 m. birželio 6 d. Kauno dekanas, katedros viceprepozitas ir jėzuitų atstovas, svarstę Švč. Jėzaus Širdies adoravimo procesą Lietuvoje, atkreipė metropolito dėmesį į tuomet platinamus Gailestingąjį Jėzų paveikslėlius, paveikslus, kuriems kai kur buvo teikiama *tiesiog fetišistinės pagarbos bei*

11 pav. F. Šulcas. Paveikslas *Gailestingasis Jėzus*. Apie 1943. Kantaučių bažnyčia (paveikslas buvo skirtas Kretingos bažnyčiai). S. Urbonienės nuotr.

³⁴ Autorė dėkinga Romualdai Beniušui, padėjusiam išsiaiškinti kūrinio buvimo vietą.

³⁵ Jį stengtasi nutolinti nuo paveikslo – 1938 m. lapkričio 28 d. kun. M. Sopočka atleistas iš Šv. Mykolo bažnyčios rektorius pareigų.

³⁶ Ciereszko *Zycie i Dzialalność...* 2006: 337–338.

talismaninės reikšmės <...>. Dabartiniiais sunkiais laikais, kada daugelis išgyvena didelę dvasios depresiją, šis dalykas labai neigiamai veikia į nekritiškus pamaldžiuosius žmones, iškreipdamas jų tikrąjį tikėjimą, o iš silpnesnio tikėjimo žmonių ar indiferentų užtraukdamas mūsų tikėjimą žeminančių priekaištų. Ypačiai minėtos šio paveiklo spalvos sukelia labai didelį patriotiškai nusiteikusių žmonių pasipiktinimą, duodančios progos nesibaigiamoms diskusijoms, ginčams, susierzinimams ir pan., kas be abejonės yra didžiausias Jėzaus Širdies įžeidimas, nes ji yra taikos ir meilės nešėja³⁷. Nežinia, ar šis paveiklo kopijų vertinimas turėjo kokią oficialią išraišką, bet 1944 m. maldingumas Dievo Gailestingumui nemenko, arkivyskupas J. Skvireckas tų metų pavasarį gavo keletą prašymų įvesti Dievo Gailestingumo šventę³⁸. Reikia manyti, arkivyskupas nesiėmė jokių veiksmų.

P. S. Autorė turi paneigti savo anksčiau pasakytus žodžius, kad Lietuvos (be rytinio jos pakraščio) bažnyčiose iki devintojo XX a. dešimtmečio beveik neplito *Gailestingjo Jėzaus* paveiklo kopijos³⁹. Ir konstatuoti, kad politiniai motyvai kulto plitimo pradžioje neužgožė esminio paveiklo simbolikos diskurso. Kitaip nei iki šiol manyta, lietuviškoje terpėje plitę atvaizdai kartotės ir maldingumas Dievo Gailestingumui yra svarbus šio kulto pradžiai.

Gauta 2012 03 02
Priimta 2012 03 26

Literatūra ir kai kurie šaltiniai

1. *Bibliografijos žinios*. 1940. 6-1941. 2. Kaunas–Vilnius: Kauno universiteto biblioteka.
2. *Bibliografijos žinios*. 1941. 3-1943. 8. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka.
3. Ciereszko, H. *Mykolas Sopočka. Dievo Gailestingumo apaštalas*. Sud. Pranas Morkus. Vilnius: „Krantų“ redakcija, 2006.
4. Ciereszko, H. *Życie i Działalność Księdza Michała Sopočki (1888–1975): pełna biografia Apostoła Miłosierdzia Bożego*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006.
5. Dievo Gailestingumo šventovė. Prieiga per internetą: <http://www.gailestingumas.lt>
6. *Encyklopedia Katolicka*. T. 12. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2008.
7. Hankowska-Czerwińska, E. Eugeniusz Kazimirovski „Gailestingasis Jėzus“. *Konservavimo ir restauravimo darbų dokumentacija*. Vloclavekas, 2003.
8. *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* Kaunas, 1940.
9. *Jėzau, pasitikiu Tavimi!* Kaunas, 1942.
10. *Jėzau, pasitikiu Tavimi*. Marijampolė: Šešupės spaustuvė, 1941.
11. *Jėzau, pasitikiu Tavimi*. Sud. J. Grabytė. Vilnius: Vilniaus arkivyskupijos ekonomo tarnyba, 2004.
12. *Jezu, ufam tobie!* Vilnius: Juozo Zavadsčio spaustuvė, 1940.
13. Kowalska, F. *Dienoraštis: Dievo gailestingumas mano sieloje* (iš lenkų k. vertė Inga Buškutė). Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2005.
14. *Novena prašant Dievo gailestingumo*. Avellanadae: (s. n.), 1949.
15. Laukaitytė, R. *Lietuvos bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941–1944)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010.
16. Siepak, E. Najsłynniejszy obraz Jezusa. *Orędzie Miłosierdzia*. 2011. 77: 4–5. Prieiga per internetą: <http://www.faustyna.pl/images/stories/pdf/oredzie-milosierdzia-77-2011-artykuly-reportaze-wywiady.pdf>
17. Smilingytė-Žeimienė, S. *Lietuvos bažnyčių dailė: XX a. I pusė*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
18. Sopočko, M. *Miłosierdzie Boże: (studjum teologiczno-praktyczne)*. Wilno: Drukarnia Archidiecezjalna, 1936.
19. Stoškus, A. *Vadėgėrys: [pasakojimai apie šiandieninę Šimkaičių seniūniją ir jos praeitį]*. Kaunas: Morkūnas ir Ko, 2006.
20. Szałkowska, T. Gailestingjo Jėzaus paveikslas. *Krantai*. 2006. 3: 26–31.
21. Witko, A. *Obraz Bożego Miłosierdzia*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1993.

³⁷ Smilingytė-Žeimienė 2009: 90–91.

³⁸ Laukaitytė 2010: 130–131.

³⁹ Smilingytė-Žeimienė 2009: 91.

Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

On the painting *The Merciful Christ* at the crossroads of Bolshevik and Nazi occupations

Summary

The Church of Lithuania announced 2011 the year of the Mercy of God. All over Lithuania believers were encouraged to become open to divine mercy and to show human mercy. 2011 was the year when the painting *The Merciful Christ (Divine Mercy image)* painted in 1934 by artist Eugeniusz Kazimirowski after the visions of St. Faustina and held in the Sanctuary of the Mercy of God in Vilnius made a pilgrimage across Lithuania and to the Lithuanian diasporas abroad. The journey of the famous image began in the Vilnius Cathedral with the consecration of the copies of the painting. These copies made their way to the most remote parishes and were solemnly received, worshipped and became sites for prayer. We can assert that upon the end of the festive year the image of *The Merciful Christ* found in the original painting became generally established in Lithuania. Incidentally, due to active propaganda another image of *The Merciful Christ*, created in the years of World War II by Adolf Hyla and called Krakowian, gained spread in this country and in all Catholic countries. It should be noted that the way of Kazimirowski's painting to Lithuanian believers was uneven and full of interruptions.

The following stages of the cult of *The Merciful Christ* in Lithuania can conventionally be distinguished: non-public (first years of existence of the painting), upsurge (the 1940s, i. e. years under Soviet and Nazi occupations), subsiding (years of Soviet stagnation), revival (the 1980s, i. e. first decade of independent Lithuania), and thriving (current period).

The contribution of Lithuanian historians and scholars of religious and art studies to the research of the cult of the Mercy of God and the painting famous for its graces is rather modest. The majority of publications repeat the data of research by Polish scholars, in particular Rev. Henryk Ciereszko, a biographer of Rev. Michał Sopoćko. The current paper is the first attempt to discuss the beginning of the spread of the painting itself and its cult in Lithuania and among Lithuanians. The iconography of the painting *The Merciful Christ*, its copies and remakes are analyzed in this paper. The first copies of Kazimirowski's painting held in various churches of Lithuania (Karkaziškė, Kretinga, Vadžgirys, Vaiguva, Vilnius, and elsewhere) show that the Vilnius image enjoyed popularity in the first half of the 1940s, a dramatic decade for Lithuania. Quite often these copies, like the original, had to endure a nomadic fate in a later period. The authoress of the paper aims to establish the circumstances of worship of the famous image and legitimization of the cult of the Mercy of God in the first decade of existence of the painting. The first publications popularizing the painting and the piety to the Merciful Christ that came out in Lithuania are discussed in this paper, namely small booklets containing the famous image, its description, and the crown and novena of Mercy published in Vilnius and Kaunas in 1940–1942. These publications appeared both in Polish and Lithuanian languages. The booklets published in Lithuanian went through several editions. A closer look suggests that there might have been some counterfeits among them. The intensity of the new cult is also revealed by the devotional pictures that became widespread in the years of World War II, which are also discussed in the paper.

KEY WORDS: the painting *The Merciful Christ*, Soviet and Nazi occupations, devotion, Lithuania, Vilnius